

LORETA VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Mokslinių tyrimų kryptys: morfosintaksė, tipologija,
valentingumas, semantika.

FUNKCINIS RECIPROKINIŲ ŽYMEKLIŲ MONADINĖSE KONSTRUKCIJOSE ASPEKTAS

Functional Aspect of Reciprocal Markers
in Monadic Constructions

ANOTACIJA

Šio straipsnio objektas – reciprokiniai žymekliai, vartojami monadinėse konstrukcijose su reciprokiniais veiksmažodžiais. Remiantis *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (DLKT) medžiaga, kalbama apie tai, kas aktualizuojama ir specifikuojama vienu ar kitu reciprokiu žymekliu. Išėities tašku imama semantika. Tyrimas parodė, kad reciprokinius žymeklius galima skirti kiek kitaip nei ligi šiol, t. y. laipsniškai, ir pagal orientaciją į subjektą arba predikatą ir subjektu pasakomų mutuantų skaidą kalbėti apie reciprokinių žymeklių hierarchiją. Dažniausiai vartojami į subjektą orientuoti reciprokiniai žymekliai; jais aktualizuojami skirtingai (*atskirai* : *vientisai*) suvokiami tarpusavio situacijos dalyviai.

ESMINIAI ŽODŽIAI: reciprokinis veiksmažodis, mutuantas, reciprokinė monadinė konstrukcija, reciprokinis žymeklis, semantinis parametras.

ANNOTATION

The object of the article is reciprocal markers used in monadic constructions with reciprocal verbs. With the use of the Corpus of the Contemporary Lithuanian Language (CCLL) the things actualised and specified by one or another reciprocal marker are discussed. In this case, semantics is applied as a starting point. The study revealed that reciprocal markers can be distinguished in slightly different way than they were before, i.e., gradually, and hierarchy of reciprocal markers can be discussed according to the orientation to subject or predicate and segmentation of mutuanants expressed as subject. Subject-oriented reciprocal markers are used the most frequently; they actualise differently understood (*separately* : *seamlessly*; Lith. *atskirai* : *vientisai*) participants of a mutual situation.

KEYWORDS: reciprocal verb, mutuant, reciprocal monadic construction, reciprocal marker, semantic parameter.

1. ĮVADAS

Lietuvių kalbos veiksmažodžiai *bendrauti*, *bendradarbiauti*, *bičiuliautis*, *bučiuotis*, *derėti(s)*, *diskutuoti*, *(susi)draugauti*, *ginčytis*, *kariauti*, *kovoti*, *kuždėtis*, *lenktyniauti*, *muštis*, *rungtyniauti*, *sugyventi*, *su(si)tarti*, *susižvalgyti*, *sveikintis*, *šnabždėtis*, *taikytis*, *tuoktis*, *žaisti*, *varžytis* ir pan. yra tarpusavio veiksmo, arba reciprokiniai. Vieni jų yra leksiniai reciprokai¹ (an. *lexical reciprocal*) (*bičiuliautis* (: *bičiulis*), *draugauti* (: *draugas*), *kovoti* (: *kova*) ir pan.), kiti – gramatiniai², konkrečiau kalbant, refleksyviniai³ (an. *reflexive reciprocals*) (*apsikabinti* (: *apkabinti*), *bučiuotis* (: *bučiuoti*); *muštis* (: *mušti*), *tuoktis* (: *tuokti*) ir pan.). Tokiais reciprokiniais veiksmažodžiais (predikatais) reiškiamas tarpusavio santykis tarp mažų mažiausiai dviejų situacijos dalyvių – mutuantų (an. *mutuant*)⁴. Inherentiškai mutuantų tarpusavio santykis yra simetriškas. Pavyzdžiui, reciprokinėje konstrukcijoje (an. *reciprocal construction*) *Jonukas kalba su Onute* tarpusavio santykio dalyviai

¹ „This term [i. e. lexical reciprocals] used to refer to verbs with inherent reciprocal meaning not marked by any derivational means, i.e. to semantically reciprocal verbs without the marker *-si/-s* [...] and verbs with the reflexive-middle marker which does not mark the reciprocal meaning (*giminiuotis*). [...] Formally, lexical reciprocals can be simple (underived) and derived, in which case they may be denominal or deverbal derivatives“ (Geniušienė 2007: 658; šiuo klausimu plačiau žr. Nedjalkov 2007: 14–16, 96–101).

² Plačiau apie tai žr. Nedjalkov 2007: 9–12.

³ „This term [i. e. reflexive reciprocals] is used here to refer to morphologically marked reciprocals derived from non-reciprocal verbs by means of the reflexive-middle marker alone“ (Geniušienė 2007: 658).

Petronėlė Bernadišienė (Ulvydas, red., 1971: 196) teigia, jog „tarpusavio veiksmo reikšmės sangražiniai veiksmažodžiai (reflexiva reciproca) rodo, kad tuo pačiu laiku du, keli ar daugiau veikėjų veikia vienas kitą“.

Stasė Krinickaitė *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (Ambrasas, red., 1996: 288) rašo, kad „pagrindinė sangrąžos formanto *-s(i)* funkcija – apriboti veiksmą subjekto sfera – matyti įvairiose sangražinių veiksmažodžių reikšminėse grupėse: a) tarpusavio veiksmo: *bučiuoti* : *bučiuotis*, *barti* : *bartis*“. Evalda Jakaitienė ten pat (Ambrasas, red., 1996: 408) teigia, kad „tarpusavio veiksmo sangražiniai veiksmažodžiai reiškia, kad veiksmą, nusakytą pamatiniu žodžiu, atlieka du veikėjai: tas, kuris buvo pamatinio žodžio subjektas, ir tas, kuris buvo jo objektas, pvz.: *bučiuotis* (płg. *Jonas bučiuoja Oną – Jie* (Jonas ir Ona) *bučiuojasi*), *bartis*, *mylėtis*, *peštis*, *sveikintis*, *susitikti*. Tokiems vediniams sangrąžos afiksas prideda semantinį požymį „vienas kitą““.

⁴ Plačiau apie sąvokas *mutuants* resp. *reciprocant*s (an. *mutuant* resp. *reciprocant*), *reciprokinis* resp. *simetrinis* resp. *tarpusavio* (*reciprocal* resp. *symmetric* resp. *mutual*) ir jų apimtis žr. Haspelmath 2007.

(*Jonukas, Onutė*) pasakomi predikato *kalbėti* ‘šnekėtis’ dviem atskirais valentiniais aktantais: agentą atitinkančiu subjekto vardininku ir netiesioginiu objektu einančia prielinksnio *su* ir įnagininko konstrukcija, kuri atliepia komitatyvo funkciją (Sližienė 1994: 330). Tokios reciprokinės konstrukcijos vadinamos trūkiosiomis, arba diadinėmis (an. *discontinuous construction, dyadic construction*⁵).

Kalboje vyrauja tendencija tarpusavio situacijos (an. *mutual situation*) mutuantus reikšti kaip vieną aktantą, t. y. tipiška atskaitos tašku (an. *reference point*) pasirenkami visi (mažiausiai du) situacijoje dalyvaujantys mutuantai – jų visuma, o ne kuris vienas iš jų (Haspelmath 2007: 2091). Tada dvivalenčio predikato abu aktantai sakinyje pasakomi subjektu einančia daiktavardžio ar įvardžio daugiskaitos forma arba dviem daiktavardžiais ar įvardžiais, sujungtais sujungiamuoju *ir*⁶. 1–3 sakiniuose tokia mutuantų visuma kaip kolektyvinis aktantas eina agentą atliepiančiu subjektu (žr. Sližienė 1994: 43). Tiksliau kalbant, toks agentas sutampa (susilieja) su komitatyvu ir jį galima suvokti kaip komitatyvą. Čia matyti sintaksinių aktantų mažinimas (an. *valence-reduction*) (plg. Sližienė 1994: 330). Šie vartojimo atvejai vadinami vientisiosiomis, arba monadinėmis, (reciprokinėmis) konstrukcijomis (an. *simple construction, monadic construction*⁷).

- 1) **Jonas, Petras ir Antanas kalbasi.** (cituojama pagal Sližienė 1994: 43)
- 2) **Jie jau ilgai šnekučiavo, jis apsimetinėjo, ir jį neprisivertė pripažinti klaidos, jis taip pat nieko nesakė, jiedu lyg niekur nieko kalbėjo toliau.** Nuo to laiko praslinkę daug metų. DLKT
- 3) **Vaidina, kad lyg ir nori čia jus sukompromituoti, o išeina jiems labai vaikiškai. Mes, jūs ir aš, rimčiau kalbėjome tuo požiūriu. Bet vaikišką piketą, kažkada čia darytą (profesionalų požiūriu tai iš viso vaikų darželis), primena kaip rimtą faktą.** DLKT

Iš 1–3 sakinių matyti, kad kalbamų predikatų komitatyvą atliepiančio argumento pozicija lieka laisva. Ji gali būti užpildoma nevalentiniu – laisvojo nario

⁵ „Discontinuous constructions are those in which the second reciprocant is a non-subject“ (Nedjalkov, Geniušienė 2007: 396). „A dyadic construction which creates a symmetric situation by placing one participant in a subject NP and another in a comitative phrase“ (Hurst 2010: 290).

⁶ Tokiais atvejais Nijolė Sližienė *Lietuvių kalbos veiksmožodžių junglumo žodyne* paprastai skiria atskirą veiksmožodžio valentingumo struktūrą, kur kolektyvinį aktantą atitinkantis sintaksinis aktantas, pasakomas daiktavardžių (ar įvardžių) daugiskaitos forma – Nom_{plur}, **Juodu tarp savęs kariauja dėl pirmenybės** (žr., pvz.: Sližienė 1994: 175t, 330, 336, 338, 356, 440; 1998: 178t; 2004: 221t, 233, 270, 452).

⁷ „Simple constructions are those in which both reciprocants are expressed by the subject“ (Nedjalkov, Geniušienė 2007: 396). „A monadic construction which groups the participants in the relation in the subject NP while losing an object NP“ (Hurst 2010: 290).

statusą turinčiu reciprokinu žymekliu (an. *reciprocal marker*), pavyzdžiui, monosemantine reciprokinge anafora *vienas su kitu*, daiktavardžio *tarpusavyje* vietininku, prielinksnine *tarp savęs* konstrukcija (plg. 4–5 sakinius). Šie reciprokiniai žymekliai 5 sakinyje nėra susiję su veiksmažodžio *kalbėti* ‘mokėti kalbą; sugebėti reikšti mintis žodžiais’ valentingumu (žr. Sližienė 1994: 331), bet komunikaciniu požiūriu yra svarbūs. Kalbami tarpusavio santykį reiškiantys ir jį vienaip arba kitaip aktualizuojantys ir specifikuojantys reciprokiniai žymekliai yra modifikatoriai⁸, t. y. veiksmažodis jų nereikalauja nei semantiškai, nei sintaksiškai (vadinamoji reduplikacija, arba dviguboji tarpusavio santykio raiška⁹ (an. *reduplication, double reciprocals*)).

- 4) *Atskirai kiekvieno klausiu, koks gyvenimas jį padarytų laimingu, tai paaiškėja, jog vyras jį įsivaizduoja vienokį, o žmona visai kitokį. Tačiau tarpusavyje* (plg. *vienas su kitu, tarp savęs*) **jie** apie tai **nesikalba**, nekuria bendros vizijos, todėl viskas lekia šipuliais. DLKT
- 5) *Susitikimas buvo jaudinantis, graudus – melodrama. Žodžių nereikėjo. Jie vienas su kitu* (plg. *tarp savęs; tarpusavyje*) **kalbėjo** subtiliais judesiais, tik jiems žinoma ženklų kalba, kuri, jei čia staiga būtų atėjęs pašalinis, galėjo pasirodyti mažų mažiausiai keistoka. DLKT

Toliau pagrindinis dėmesys bus kreipiamas į intransityvinius 4–5 sakinius: bus aptariami atvejai, kai atskaitos tašku pasirenkami visi tarpusavio situacijos dalyviai, monadinėse konstrukcijose pasakomi subjektu, ir jų tarpusavio santykis arba paties predikato tarpusavio veiksmo reikšmė dar yra aktualizuojama ir specifikuojama reciprokinu žymekliu. Straipsnio tikslas – atsakyti į klausimą, kas ir pagal kokius semantinius parametrus aktualizuojama vienu ar kitu reciprokinu žymekliu. Tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai: trumpai paminėti, kas kalbamuojų klausimu rašyta (žr. 2 skyrių), išanalizuoti reciprokinų žymeklių vartoseną monadinėse konstrukcijose ir nustatyti hierarchinius reciprokinų žymeklių tarpusavio santykius (žr. 4 skyrių). Naudojamosi aprašomuoju analitiniu ir interpretacijos metodais. Siekiant tikslo remiamasi medžiaga, rinkta iš Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centre sudaryto *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (toliau – DLKT) (plačiau žr. 3 skyrių).

⁸ Apie sintaksinių ryšių – valdymo ir modifikavimo, *valdinio* resp. *modifikatoriaus, valdančiojo žodžio* resp. *modifikuojamojo žodžio* sampratą, kuria čia remiamasi, plačiau žr. Holvoet, Judžentis (2003: 11–35; 2005: 11–38). Ten pat plg. ir tradicinę sintaksinių ryšių tipų apžvalgą.

⁹ Tokią aktanto raišką, kai kita forma neteikia jokios naujos informacijos, papildančios predikatinio žodžio reikšmę, Dalija Tekorienė (1985: 74) siūlo vadinti sudvigubinta to paties semantinio aktanto raiška (pvz.: *jiedu priešiški vienas kitam; poros panašios viena į kitą*).

2. RECIPROKINIŲ ŽYMEKLIŲ APRAŠAS GRAMATIKOS DARBUOSE

Norint aptarti, kas ir pagal kokius semantinius parametrus aktualizuojama reciprokiniais žymekliais, ir nustatyti jų tarpusavio santykius, svarbu paminėti, kas apie tai jau sakyta.

Pavyzdžiui, Petronėlė Bernadišienė *Lietuvių kalbos gramatikoje* (Ulvydas, red., 1971: 198) rašo, kad „tarpusavio veiksmo reikšmės sangražiniai veiksmažodžiai gali būti vartojami kartu su paryškinamaisiais žodžių junginiais ar žodžiais, pvz.: *vienas kitą, vienas su kitu, tarp savęs, savo tarpe, tarpusavy* ir pan.; šie žodžių junginiai ar žodžiai sustiprina dviejų ar kelių veikėjų sąveikos reikšmę, pabrėžia glaudesnius pačių veikėjų tarpusavio santykius“.

Jonas Šukys (1998: 515), aptardamas lietuvių kalbos linksnių ir prielinksnių vartoseną, laikosi nuomonės, kad „prielinksnio *tarp* konstrukcijos kartais reiškia objektą, tiksliau – objektus, tarp kurių yra koks neatitikimas, vyksta konfliktai ar bendravimas. [...] Konfliktą ar bendravimą gali reikšti ir posakis *tarp savęs*. [...] Tokiam *tarp savęs* yra sinonimiškas apstabarėjęs vietininkas *tarpusavy(je)*, plg. *Pasitarė tarp savęs – Pasitarė tarpusavyje*.“ „Toks vietininkas sakinyje eina būdo aplinkybe. [...] Bet ir jie [būdo vietininkai *tarpusavyje*] turi kokių nors, kartais kalbai net įprastesnių pakaitalų. *Moterys [...] ėmė tarpusavyje* (plg. *tarp savęs, viena su kita*) *šnibždėtis*“ (Šukys 1998: 300). Kitais žodžiais kalbant, J. Šukys, panašiai kaip Elena Valiulytė *Lietuvių kalbos gramatikoje* (Ulvydas, red., 1976: 75, 105), skiria objektinius santykius žyminčią *tarp savęs* konstrukciją ir (būdo) aplinkybę *tarpusavyje*. Autorius (Šukys 1998: 515) mano, kad „posakiu *tarp savęs* nereikėtų piktnaudžiauti, ypač kai jis dubliuoja sangražinę veiksmažodžio formą ir kai iš sakinio aišku, kokius veikėjus ir kaip sieja veiksmas“.

Emma Geniušienė (2007: 669t), aptardama lietuvių kalbos reciprokinės konstrukcijas, laikosi nuomonės, kad, pavyzdžiui, konstrukcijoje *seserys pasibučiavo viena su kita* reciprokinė anafora *viena su kita* veikia pabrėžia refleksyvinio reciproko reikšmės komitatyvųjį komponentą. Tarpusavio komponento emfazėi (an. *emphasis*), pasak jos, pasirenkamas reciprokinis žymeklis *tarpusavyje* arba *tarp savęs*¹⁰.

Čia aiškėja, kad vieni autoriai (pavyzdžiui, P. Bernadišienė) reciprokinius žymeklius mini bendrai ir kreipia dėmesį į jų semantinę sąsają, t. y. orientaciją¹¹,

¹⁰ Plg.: „Explicit expressions of the reciprocal meaning are the phrases *tarpusavyje/tarp savęs* [...] containing the reflexive pronoun *save*, and *savo tarpe* [...], but they can be used with reciprocal verbs (formally reflexive and lexical) exclusively, to intensify or specify the reciprocal meaning; e. g. *Mes baramės tarpusavyje. Jie draugauja tarpusavyje*“ (Geniušienė 2007: 636t).

¹¹ *Orientacijos* terminas vartojamas pagal Holvoet 2009: 99.

su subjektu pasakomais mutuantais, kiti skiria juos sintaksiškai ir / arba semantiškai: t. y. papildinio (objekto) *vienas su kitu*¹², *tarp savęs* vs. aplinkybė *tarpusavyje* (pavyzdžiui, J. Šukys, E. Valiulytė); orientuotas į subjektą *vienas su kitu* ir orientuotas į predikatą *tarp savęs*, *tarpusavyje* (plg. E. Geniušienė). Pripažįstama (J. Šukys), kad funkciškai reciprokinis žymeklis *tarpusavyje* gali priartėti prie *tarp savęs*.

Adelė Valeckienė, aptardama įvardžius *Lietuvių kalbos gramatikoje* (Ulvydas, red., 1965: 696; plg. Ambrazas, red., 1996: 269¹³), rašo, kad „įvardžių poros *vienas... kitas* [...] nurodo du vienas nuo kito atribotus neapibrėžtus daiktus ar ypatybes, taip pat daiktų ar ypatybių grupes.“ Tokiais atvejais, kai šie tarp savęs susiję įvardžiai turi skirtingų linksnių formas ir vartojami su prielinksniais, be nurodytosios atskiriamosios neapibrėžiamosios reikšmės, jie dar įgauna papildomas reikšmes, išplaukiančias iš tų linksnių ir prielinksnių funkcijų. „Pavyzdžiui, šios rūšies įvardžiai, išreikšti vienas vardininko, kitas galininko linksniu, gali turėti papildomą tarpusavio ryšio reikšmę (*Vienas kitą veja*). [...] *Jau visi rūkė, kalbėjosi vienas su kitu*“ (Ulvydas, red., 1965: 697t).

Albertas Rosinas (1996: 135), išsamiai aprašydamas įvardžius, atkreipia dėmesį į tai, kad „tam tikrais atvejais galima reciprokinių [*vienas su kitu*] ir sangražinių įvardžių neutralizacija. [...] *Tarp + savęs* gali pakeisti reciprokinio įvardžio įnagininko formą, plg.: *Ten jie (...) tarp savęs ar su Ona pasišnekučiuodavo; Vieni pritarė, kiti neigė ir ginčijosi tarp savęs*. Tačiau kalbamoji neutralizacija, nors ir rodo sangražinių ir reciprokinių įvardžių semantinį panašumą, yra retoka.“ Paprastai vienaskaitos reciprokinių įvardžių *vienas su kitu* formos skaido aibę, susidedančią iš dviejų elementų ir rodo tų elementų santykį. „Tačiau vienaskaitinėmis formomis skaidomos ir tokios aibės, kurios susideda daugiau kaip dviejų elementų. [...] *visos rašto dalelės derinosi viena su kita*.“

Taigi semantiškai reciprokinis žymeklis *tarp savęs* gali būti artimas reciprokinei anaforai *vienas su kitu* ir / arba jam artimas gali būti reciprokinis žymeklis *tarpusavyje*. Be tokių sinonimiškumo atvejų, kiekvienas reciprokinis žymeklis turi savo tipišką funkciją. Tais atvejais, kai vartojama reciprokinė anafora *vienas su kitu* (plg. 5 sakinį), ja aktualizuojami atskiri subjektu pasakyti tarpusavio situacijos dalyviai. Čia reikšmingas yra skaidos parametras. Kas pagal jį aktualizuojama reciprokiniais *tarp savęs*, *tarpusavyje*, bus kalbama toliau (žr. 4 skyrių). Apibendrinant tai, kas iki šiol sakyta, svarbu, kad minėtieji autoriai,

¹² Plg.: „Papildiniu eina įvardžiai *vienas kitas, vienas antras*, kai jų antrasis dėmuo yra netiesioginis linksnis (kartais su prielinksniu), o pirmasis – vardininkas. [...] *Duktė ir tėvas vengė vienas su kitu susitikti*“ (Valiulytė in: Ulvydas, red., 1976: 479).

¹³ Plg.: „Atskiriamieji [įvardžiai] nurodo neapibrėžtus, bet vienus nuo kitų atskirtus bei atribotus daiktus (asmenis, bendrus reiškinius) ar ypatybes“ (Ambrazas, red., 1996: 269).

be sinonimiškumo atvejų, semantiniu požiūriu reciprokinis žymeklius skiria skirtingai: aptariamieji žymekliai yra orientuoti į subjektą (P. Bernadišienė), orientuoti į subjektą yra reciprokiniai *vienas su kitu, tarp savęs*, o į predikatą – reciprokinis žymeklis *tarpusavyje* (E. Valiulytė, J. Šukys, A. Rosinas), orientuota į subjektą yra reciprokinė anafora *vienas su kitu*, į predikatą – žymekliai *tarp savęs, tarpusavyje* (E. Geniušienė). Kitais žodžiais kalbant, matyti nuomonių skirtumai, ką – subjektą *resp.* predikatą – aktualizuoja ir specifikuoja kalbantieji reciprokiniai žymekliai.

Nicholas Evans, Stephen C. Levinson, Alice Gaby ir Asifa Majid (2011: 31–33), išsamiai nagrinėdami reciprokinis veiksmažodžius semantinės tipologijos aspektu, skiria penkis semantinius tarpusavio situacijos parametrus, turinčius (galinčius turėti) įtakos vienu ar kitu reciprokinų konstrukcijų vartojimui: (a) dalyvių skaičius (*du vs. daugiau nei du*); (b) dalyvių konfigūracija (an. *configuration*)¹⁴, (c) simetrija (*simetriškas vs. asimetriškas*); (d) laikas (an. *temporal organisation*) (*vienalaikis vs. sekos arba abu* (t. y. nepritaikomas)), (e) situacijos, arba įvykio tipas (an. *action or situation type; event-type*). Kalbininkų nuomone, tipiškoje tarpusavio situacijoje, reiškiamoje, pavyzdžiui, konstrukcija *Jonukas ir Onutė apsikabino vienas su kitu*, dalyvauja du (*Jonukas, Onutė*) mutuantai. Tokia monadine konstrukcija pasakomas kompleksinis įvykis (an. *complex event; a join action or plurality of events*), kurį sudaro dvi vienalaikės (*tuo pačiu metu*, kai Jonukas apkabino Onutę, Onutė apkabino Jonuką), simetriškos (tai, ką daro Jonukas Onutei, Onutė daro Jonukui) ir draugės (*sudėtų argumentų; an. conjoined argument*) (tai, ką daro Jonukas ir Onutė, jie daro *kartu*) propozicijos (an. *two sub-events*). Tarp tokių mutuantų yra *stipri* (an. *strong*)¹⁵, *poros* (an. *pair*)¹⁶ konfigūracija. Be šių, minėtieji autoriai dar skiria *grandinės* (an. *chain*)¹⁷, *radialinę* (an.

¹⁴ „The [...] parameter *configuration* comes into operation once multiple participants are involved, since then the possible permutations of who acts on whom can also vary“ (Majid, Evans, Gaby, Levinson 2011: 31).

¹⁵ „Where all participants act on each other symmetrically the event is fully saturated“ (Majid, Evans, Gaby, Levinson 2011: 31).

¹⁶ „A and B, and likewise C and D, could be in strong symmetrical interaction, but with no interaction between the pairs“ (Majid, Evans, Gaby, Levinson 2011: 32t).

¹⁷ „A could act on B who could act on C who could act on D, resulting in a linear series of events“ (Majid, Evans, Gaby, Levinson 2011: 32t).

radial)¹⁸, *samplūdžio* (an. *melee*)¹⁹ ir *žiedo* (an. *ring*)²⁰ konfigūracijas.

Nagrinėdama lietuvių kalbos reciprokinės konstrukcijos E. Geniušienė (2007: 669t) teigia, kad su leksiniais reciprokais, implikuojančiais tik du mutuantus (žr. 6–8 sakinius) arba tik daugiau nei du (žr. 9–11 sakinius), reciprokinė anafora *vienas su kitu* yra redundantinė ir todėl paprastai nevartojama. Su kitais leksiniais reciprokais, pavyzdžiui, *bendrauti*, *draugauti*, *giminiuotis*; *lenktyniauti*, *rungtyniauti*, *kovoti*, *kariauti* ir pan., vienaskaitos arba daugiskaitos *vienas su kitu* formos vartojamos specifikuoti tarpusavio situacijos dalyvių skaičių (pvz.: *Jie draugauja vienas su kitu / vieni su kitais*; dar plg. 12–13 sakinius). Vienaskaitos arba daugiskaitos *vienas su kitu* iš esmės galimas ir su refleksyviniais reciprokais; bet jie esą vartojami tik labai retais atvejais: kai būtina, t. y. norima, pabrėžti (plg. 14–16 sakinius). Reciprokiniai žymekliai *tarpusavyje*, *tarp savęs* taip pat galį pabrėžti du ir daugiau tarpusavio situacijos mutuantų (pvz.: *Visi suėję giminiuojasi tarpusavyje*; *Giminės retai tuokiasi tarpusavyje*; *Jiedvi barasi tarp savęs*; bet: **Jie pasibučiavo tarp savęs*; **Jie susituokė tarpusavyje*; **Paukščiai buriasi (telkiasi) tarpusavyje*); jie dažniausiai vartojami su refleksyviniais reciprokais, turinčiais reikšmę ‘barti vienas kitą’ (*barasi*, *pjaunasi*, *mušasi*, *graužiasi*) ar ‘kalbėti, šnabždėti vienas kitam’ (*kalbasi*, *pasišnibždėjo*) (Geniušienė 2007: 670; plg. 17–20 sakinius).

Taigi lietuvių kalbos pagrindu matyti, kad, be minėtų išimčių, tarpusavio situacijos dalyvių skaičius nedaro įtakos reciprokinėms žymeklių pasirinkimui. Atsižvelgiant į tai, kas trumpai referuota, toliau (žr. 4 skyrių) ieškoma atsakymo į klausimą: kas turi daugiau įtakos ir kas yra kalbamaisiais žymekliais (labiau) aktualizuojama?

- 6) *Gamtos mylėtojai išmoko gulbes auginti ne tik vasarą, bet ir žiemą. Jie nuėjo dar toliau: namų sąlygomis **gulbės poravosi**, krovė lizdus, augino jauniklius.* DLKT
- 7) *Visi **aktorai** ilgainiui toje J. Miltonio studijoje **poravosi, tuokėsi** ir krikštijo vienas kito vaikus – nuo šito neįmanoma apsisaugoti, nebent tai būtų studija–vienuolynas.* DLKT

¹⁸ „Sentence [The teacher and her pupils intimidated one another] is ambiguous, but in one of its readings the teacher intimidates each of her pupils and vice versa, but no intimidation obtains between pairs of students“ (Evans, Levinson, Gaby, Majid 2011: 8).

¹⁹ „A and C could each act on D who alone acts on C, etc.“ (Majid, Evans, Gaby, Levinson 2011: 32).

²⁰ „Each participant [in: The children chased each other round in a ring] is both chased and a chaser, but the is no pair within which a symmetrical relation holds“ (Evans, Levinson, Gaby, Majid 2011: 8).

- 8) **Publika** siurbė kokteilius, **poravosi**, klausėsi klastingos muzikos ir greitai girtėjo. DLKT
- 9) *Mano kursui artėja paskutinės studijų dienos. Jaučiausi visai laiminga, kad man jos pasibaigs tik po metų. Bet kas čia? Konservatorijos vestibulyje būriuojasi* mano du brangieji **Vytautai, Rita Kučinskaitė ir...Gražina Ručytė** – mano išsvajotas pianistės idealas! DLKT
- 10) *Jogos poza sėdi vyras. Japonas ar kinitietis? O šalia lango – drobė, ne tik kopija: Mozė džiaugiasi Dievo įstatymais. Smilksta kalnas. Pašlaitėje būriuojasi žmonės.* DLKT
- 11) *Aušta šilta ankstyvo rudens diena. Iš po rusvėjančių smilgų kuokštų išlenda kurapkos, ant pliktelėjusių kalnelių būriuojasi gandrai. Ir žolė po kojomis beveik nežiba – sumindyta, dulkėta, išblukusi.* DLKT
- 12) *Grįždamas namo Gausas klausė savęs, ar ateis kada nors diena, kai žmonės bendraus vieni su kitais* nemeluodami. DLKT
- 13) *Kaip tik todėl skirtingi žmogaus paveikslai* netveria greta kits kito, būdami vienas su kitu nesusiję, bet pagrįstai **vienas su kitu kovoja**. DLKT
- 14) *Mirusiuosius toliau degino, laidėjo sudegintus be įkapių, kapus supo akmenų vainikais, kurie jungėsi vienas su kitu*, arba laidėjo toliau pilkapiuose, vis dažniau užkasdami mirusius nedegintus, į kapus dėdami metalinių papuošalų. DLKT
- 15) *Armando išgirdęs, kad nepažįstamasis su juo sveikinasi, nesudvejojęs padarė tą patį. „Mano gimtinėje ši šventė švenčiama. Žmonės sveikinasi vieni su kitais*, tačiau aš nežinau iš kur kilusi tokia tradicija. Gal jūs galėtumėte papasakoti?“, – klausė panamietis. DLKT
- 16) *Vaikšto maži žmonės kaip paukštukai po žemę ir auga. O kaip auga, turi būti visų mūsų rūpestis. Tačiau puolam, kaupiam, draskomės vieni su kitais dėl niekų, o tuos mažus žmones kartais ir pamirštam.* DLKT
- 17) *Čirškė namuos žadintuvai, knarkė seniai, čiureno į lovas vaikai, glamonėjosi vyrai ir moterys. Ėjo gyvenimas.* DLKT
- 18) *Pašoko keletas varpinėn, paėmė ant rankų skaitytoją, nunešė žemėn ir už šventoriaus nešiojo, džiaugsmingai rėkaudami. Kiti tarp savęs glamonėjosi*, iš džiaugsmo verkdami **bučiaivosi**, kiti užtraukė giesmę: *Linksmą dieną apturėjom, kurios nuo seno norėjom...* DLKT
- 19) *Spaudoje buvo šiurpu skaityti apie tai, kad rusų aviacija bombardavo ir savųjų pozicijas, o tankai susišaudydavo tarpusavyje. Įdomu ir tai, kad racijos ryšiai veikia tomis pačiomis bangomis, kitaip sakant, rusai gali klausytis čėčėnų, o pastarieji – rusų komandų.* DLKT
- 20) *44 dalyvės rungtyniavo šveicariška sistema (10 ratų). Kiekviena pora tarp savęs žaidė* (plg. tarpusavyje; vs. viena su kita) po dvi partijas – baltosiomis bei juodosiomis figūromis. DLKT

3. EMPIRINĖS MEDŽIAGOS ŠALTINIS IR ATRANKA

Straipsnio pagrindas – 1111 pavyzdžių, kur monadinėse konstrukcijose su reciprokinų veiksmažodžių (žr. 1 skyrių) visų laikų ir asmenų finitinėmis ar nefinitinėmis (dalyvių, bendraties) formomis vartojami reciprokiniai žymekliai *viena su kita, vienas su kitu, vienos su kitomis, vieni su kitais, tarp savęs, tarpusavyje, savitarpyje, abipusiai, abipusiškai, savitarpiškai*.

Empirinė medžiaga rinkta iš DLKT, kurio didžiąją dalį sudaro rašytinės, dažnai redaguotos kalbos tekstai. Tekstai yra įvairių žanrų (publicistikos, grožinės, negrožinės ar administracinės literatūros). Sakytinės kalbos pavyzdžių ten yra akivaizdžiai mažiau. Sakiniai su reciprokiniais veiksmažodžiais eiliškumo tvarka atrinkti į DLKT išplėstinės paieškos laukelį įrašius, pavyzdžiui, *tarpusavyje* (naudojamas paieškos kriterijus *sutampa*) arba, pavyzdžiui, *vienas su* (naudojamas paieškos kriterijus *frazė*) bendrai, t. y. neskirstant pagal funkcinį stilių, kalbos atmainas ar pan. Taigi klausimas, ar, pavyzdžiui, vienų ar kitų reciprokinų žymeklių vartojimas koreliuoja su funkciniais stiliais, lieka atviras. Paieškos metu DLKT rasta 7060 vartosenos atvejų su *tarpusavyje*, 845 pavartojimo atvejai su *tarp savęs*, 401 *vieni su kitais* atvejų, 1079 – *vienas su kitu*, 52 atvejai su *vienos su kitomis* ir 653 pavartojimo atvejai su *viena su kita*. Iš jų su kalbamaisiais veiksmažodžiais atrinkta 317 sakinių su *tarpusavyje*, 190 *tarp savęs* sakinių, 215 sakiniai su *vieni su kitais* ir 8 su *vienos su kitomis*, 191 *vienas su kitu* sakinių bei 174 sakiniai su *viena su kita*. Remiantis žodynuose teikiama daiktavardžio *tarpusavis* reikšme ‘abipusiškumas, savitarpis’²¹, DLKT ieškota ir semantiškai susijusių *savitarpyje, savitarpiškai, abipusiškai, abipusiai* vartosenos. Su šiais reciprokiniais žymekliais rasta pavienių pavyzdžių. Atsižvelgus į minėtą

²¹ Plg., DŽe: **tarpusavis** (1) abipusiškumas, savitarpis: *Jie šnekasi ~yje* (tarp savęs). **savitarpis** (1) sąsaja tarp asmenų, grupių ir pan., tarpusavis, abipusiškumas: *Gerai sugyveno ~yje*.

LKŽe: **tarpusavis** sm. (1) abipusiškumas, savitarpis: *Mes, pasidavę rankas, prisiekėme tvirtai laikytis tarpusavy draugystės* J.Balč. *Pirmą turo dieną abi mūsų respublikos komandos susitiko tarpusavyje* sp. **savitarpis** sm. (1) tarpusavis, abipusiškumas: *Jų savitarpio santykiai tam žmogui nerūpėjo* J. Jabl. *Tenai ir vyrai, ir moterys savitarpy lenkiškai kalba* Rd. *Savitarpyje bartis* NdŽ. *Savitarp[je] anie (vaikai) kitaip šneka* DūnŽ. *Bet savitarpy puikybės iki sočiai mums gana* Mair. | *Savitarpio reikšmės sangrąžiniai veiksmažodžiai irgi yra intranzityviniai, nes jais reiškiamas veiksmas abipusiškai pereina iš vieno subjekto į kitą* LKGII185.

abipusiškumas sm. (2) BŽ305 → abipusiškas: *Pareigų abipusiškumas* TTŽ. **abipūsiškas**, -a adj. (1) abipusinis, tarpusavio: *Abipusiška meilė* rš. abipusiškai adv.: *Liaukos abipusiškai vienos kitas reguliuoja* rš. **savitarpiškas**, -a adj. (1) būdingas savitarpio santykiams: *Bendras savitarpiškas gyvenimas* rš. savitarpiškai adv. *Savitarpyje daug kas savitarpiškai dovanojama* FT. *Savitarpiškai vienareikšmis atitikimas* SkŽ284.

J. Šukio nuomone, kad vartojant sangražinius tarpusavio veiksmo veiksmazodžius nereikėtų piktnaudžiauti reciprokinio žymekliu *tarp savęs*, ir kitokią E. Geniušienės (žr. 2 skyriuje), atrodo aktualu pasidomėti, ar tai turi įtakos reciprokinų žymeklių vartojimui. Sangražiniai predikatai, kurie sudaro 58,4 proc. (646 sakiniai) visų aptariamų sakinių, atskirti nuo nesangražinių – 41,6 proc. (461 sakiny). Turima medžiaga pasiskirsto taip, kaip matyti 1 lentelėje.

1 LENTELĖ. Reciprokiniai žymekliai monadinėse konstrukcijose

Reciprokinis žymeklis	Reciprokinis veiksmazodis		Sakinių skaičius
	<i>sangražinis</i>	<i>nesangražinis</i>	
<i>Vienas su kitu</i>	117 (61,3 %)	74 (38,7 %)	191 (100 %)
<i>Viena su kita</i>	95 (54,6 %)	79 (45,4 %)	174 (100 %)
<i>Vieni su kitais</i>	141 (65,6 %)	74 (34,4 %)	215 (100 %)
<i>Vienos su kitomis</i>	3 (37,5 %)	5 (62,5 %)	8 (100 %)
<i>Tarp savęs</i>	127 (66,8 %)	63 (33,2 %)	190 (100 %)
<i>Tarpusavyje</i>	156 (49,2 %)	161 (50,8 %)	317 (100 %)
<i>Savitarpyje</i>	4 (57,1 %)	3 (42,9 %)	7 (100 %)
<i>Savitarpiškai</i>	–	2 (100 %)	2 (100 %)
<i>Abipusiai</i>	3 (75 %)	1 (25 %)	4 (100 %)
<i>Abipusiškai</i>	–	3 (100 %)	3 (100 %)
Iš viso	646 (58,1 %)	465 (41,9 %)	1111 (100 %)

2 LENTELĖ. Reciprokiniai žymekliai monadinėse konstrukcijose

Reciprokinis žymeklis	Reciprokinis veiksmazodis		Sakinių skaičius
	<i>sangražinis</i>	<i>nesangražinis</i>	
<i>Vienas su kitu</i> (vns. ir dgs., vyr. ir mot. g.)	356 (60,5 %)	232 (39,5 %)	588 (100 %)
<i>Tarp savęs</i>	127 (66,8 %)	63 (33,2 %)	190 (100 %)
<i>Tarpusavyje</i>	156 (49,2 %)	161 (50,8 %)	317 (100 %)
<i>Savitarpyje</i>	4 (57,1 %)	3 (42,9 %)	7 (100 %)
<i>Savitarpiai</i>	–	2 (100 %)	2 (100 %)
<i>Abipusiai</i>	3 (75 %)	1 (25 %)	4 (100 %)
<i>Abipusiškai</i>	–	3 (100 %)	3 (100 %)
Iš viso	646 (58,4 %)	465 (41,6 %)	1111 (100 %)

Sudėję visas monadines konstrukcijas su vienaskaitos ir daugiskaitos formų vyriškosios ir moteriškosios giminių *vienas su kitu*, turime apibendrintą 2 duomenų lentelę, kurioje matyti, kad reciprokinius žymeklius *vienas su kitu* ar *tarp savęs* renkamasi kiek dažniau su sangrąžiniais, o *tarpusavyje* su nesangrąžiniais veiksmazodžiais. Vargu ar tai reikšminga. Reciprokinių žymeklių vartojimui (pasirinkimui) įtaką daro kitos priežastys. Kita vertus, iš lentelės akivaizdu, kad kalbos vartotojas reciprokinius žymeklius *savitarpiškai*, *abipusiškai*, *abipusiai* renkami pavieniais atvejais. Kitaip sakant, retai kada aktualizuojamas ir specifikuojamas predikatu pasakomo tarpusavio veiksmo reiškimosi būdas.

4. RECIPROKINIAI ŽYMEKLIAI PAGAL SEMANTINIUS PARAMETRUS

Minėta (žr. 2 skyriuje), kad semantiškai reciprokiniai žymekliai gali būti artimi: reciprokinis žymeklis *tarpusavyje* gali būti sinonimiškas žymekliui *tarp savęs*, o pastarasis – reciprokinei anafora *vienas su kitu*. Atkreiptas dėmesys į skaidos parametrą, pagal kurį reciprokinė anafora *vienas su kitu* skaido iš dviejų ar daugiau narių susidarančią aibę ir nurodo jos narius kaip atskirus.

Pagal skaidą panagrinėkime tolesnius DLKT sakinius. Pavyzdžiui, 21–22 sakiniuose reciprokinė anafora *viena su kita* aktualizuoja du atskirus (pavienius) subjektu pasakomus mutuantus. Daugiau nei dviejų atskirai suvokiamų mutuantų, pasakomų subjektu, aktualizavimas matyti ankstesniuose (12–16) sakiniuose (dar žr. toliau). 23 sakinyje reciprokine anafora *vieni su kitais* aktualizuojamas dviejų atskirų – tėvų ir vaikų – grupių tarpusavio santykis vienos su kita, o reciprokiniu žymekliu *tarp savęs* – kiekvienos atskiros (tėvų, vaikų) grupės pavienių (atskirų) dalyvių tarpusavio santykis (dar plg. 20 sakinį; žr. toliau). Žiūrėdami į 24 sakinį galime kalbėti apie reciprokinio žymeklio *tarp savęs* dvireikšmiškumą: arba jis sinonimiškas reciprokinei anafora *vienas su kitu*, arba juo, kaip ir 25 sakinyje, pabrėžiami subjektu pasakomi du mutuantai kaip grupė. Tarpusavio santykiui subjektu pasakomoje mutuantų grupėje, kur pats tarpusavio santykio dalyvių atskirumas nėra arba yra mažiau aktualu ir tokia grupė suvokiama kaip labiau uždara (an. *bounded set*) (pavyzdžiui, *tremties vaikų*), specifikuoti ir pabrėžti renkamasi ir *tarp savęs* 26–27 sakiniuose. Veikiausiai tarpusavio santykį uždaroje mutuantų grupėje (*keturių Benettonų*) aktualizuoja *tarpusavyje* 28 sakinyje. Jei taip, vadinasi, ir 29–30 sakiniuose vartojamą žymeklį *tarpusavyje* galime interpretuoti kaip semantiškai susijusį su subjektu pasakomais dviem mutuantais: reciprokiniu *tarpusavyje* (gali būti) aktualizuojama (ir) uždara dviejų mutuantų grupė (žr. toliau).

Taigi subjektu pasakomų mutuantų suvokimas turi įtakos reciprokinių žymeklių vartojimui: reciprokinė anafora *vienas su kitu* aktualizuoja kiekvieną tarpusavio situacijos dalyvį atskirai, reciprokiniai žymekliai *tarp savęs, tarpusavyje* – visus (du ar daugiau) dalyvius labiau uždarai arba uždarai – kaip tam tikrą mažiau skaidžią grupę. Kitaip tariant, skaidos parametras yra relevantiškas reciprokinių žymeklių vartojimui. Galėtume manyti, kad reciprokinių žymeklių *tarp savęs, tarpusavyje* vartojimui, pavyzdžiui, 24, 26, 28 sakiniuose galbūt kiek įtakos turi ir sintaksinė distribucija: greta vartojama prielinksnio su konstrukcija, plg.: *?Jie daugiau bendrauja ne su kitais, o vieni su kitais*. Tačiau 31 sakinio pagrindu turime pripažinti, kad jos įtaka nėra esminė.

- 21) *Tyla sukaktuvinųjų renginių šurmulyse. Bet, kita vertus, gal ir gerai. Ne dėl to, kad poezija ir logika nebūtinai viena su kita dera. Kartais prasmingiau rašyti, kai esi kupinas įspūdžių.* DLKT
- 22) *Ir vis dėlto visada būna taip, kad dvasia ir materija kovoja viena su kita. Dar Espronceda yra pasakęs tokius žodžius: Gyvenime žmogus ramus nebūna: Per daug jis turi sielos arba kūno.* DLKT
- 23) *Yra šeimų, kur tėvai ir vaikai kalba ne vieni su kitais, bet tarp savęs.* DLKT
- 24) *Du piemenys, tarp savęs buitiškai kalbėdamiesi, pasakoja apie Išganytoją ir jo Motiną, arba tarsi vienas su kitu rungdamiesi, apdainuoja Kūdikėlį ir Mergelę.* DLKT
- 25) *Juo mažiau sutuoktiniai kalbasi tarp savęs (plg. vienas su kitu), juo labiau didėja nusivylimas ir atsiranda „kalbos barjeras“. Nebenorima būti kartu. Įsigali visiška ramybė.* DLKT
- 26) *Aš tik pastebiu, kad tie tremties vaikai yra lyg kokia atskira jaunimo dalis: jie niekur per daug nesireiškia, daugiau bendrauja ne su kitais, o tarp savęs. Ir tas jų bendravimas daug tylėsnis, ne toks kaip visų šitų.* DLKT
- 27) *XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje visoje Lietuvoje bežemių, neturtingų šeimų vaikai tuokdavosi tarp savęs (plg. tarpusavyje), nes kaimo bendrijoje dar buvo ryškus socialinis susiskirstymas. Neturtingos merginos neturėjo jokio pasirinkimo²².* DLKT

²² Plg. rusų kalbos duomenis: „If, however, the predicate is predisposed to denote situations with only two participants, its co-occurrence with *meždu soboj* apparently turns out to be awkward; cf.: **Oni pocelovalis' (poznakomilis', poženilis')* *meždu soboj*. Elimination of such quantitative restrictions (for example, by virtue of the addition of a distributive sense) would make these combinations quite possible; cf.: *Oni vse perecelovalis' (pereznakomilis', pereženilis')* *meždu soboj*“ (Knjazev 2007: 689–690).

- 28) *Nė vienas iš keturių Benettonų, firmos įkūrėjų, nelankė koledžo, nebaigė specialių prekybos, dizaino mokslų. Jie ir šiandien tarpusavyje* (plg. tarp savęs) *bei su senaisiais kompanijos darbuotojais kalba vietiniu dialektu, o ne taisyklinga italų kalba.* DLKT
- 29) *Mane vis ramina: „Atsipalaiduok. Jei teks – kalbėk bet ką savo kalba, nutaisęs Mussolinio miną. Grimosas visada gelbsti“.* *Meksikiečių pora kuždasi tarpusavyje* (?vienas su kitu). *Aš įtariu, jog jie kadaise skaitė Lorcą.* DLKT
- 30) *Ir antras tylesnis, verkiantis balsas pritardamas: – Bet kur mano ryžiai? Viešpatnieji, tai kurgi mano ryžiai? **Gapalapataka ir teisėjas pasišnabždėjo tarpusavy,** ir keli tarnai nusileido nuo terasos. – Apie kokią Kunti jis ten rėkia? – pasiteiravo viens iš puodžių. – Jie vengia šviesos ir maino į ryžius?* DLKT
- 31) *Pasidalinę į grupes, šniukštinėjo po apgriuvusias cerkves ir celes; rovė ridikus iš vienuolyno daržo, **gincijosi su juos vedžiojančiomis vienuolėmis ir vieni su kitais.** Dvidešimt vienuolių, senyvų ir visai jaunučių, priėmė svečius lyg neišvengiamą Dievo siųstą išbandymą.* DLKT

Skaidos parametro svarba raiškai matyti ir iš vietos ar laiko reikšmių aprašų. Jonas Kilius (1977: 45), aptardamas linksnių ir prielinksnių orientacinių reikšmių²³ struktūrą, atkreipia dėmesį į tai, kad vietininkui ir čia aptariamam prielinksniui *tarp* relevantiškas yra vidaus požymis. Jis teigia, kad vietininku (pavyzdžiui, *statinėje*) „žymimas neskaidaus orientyro (jei daugiskaita – kiekvieno daikto) vidus, eliminuojant išorę, o prielinksnio *tarp* orientacinė reikšmė lyg hibridinė – kartu ir vidus, ir išorė; vidus ta prasme, kad reiškiamą skaidaus orientyro apribota erdvė, o išorė, kad apribotoji erdvė yra orientyrą sudarančių objektų išorėje“ (plg. Valiulytė 1995: 7tt). Kalbininko (Kilius 1997: 46) nuomone, pagal bendrą – vidaus požymį vietininkas „gali kontekste gauti reikšmę *tarp*, kai a) orientyras – vienas skaidus objektas – reiškiamas daugiskaitiniu daiktavardžiu (*Duryse pasirodė Dovydoniai; Stovi tarp durų*); b) kai daugiskaita reiškiamą vienaarūšių objektų sancaupa, bent iš dalies laikoma viena visuma, turinčia tūrį (*Lapuose cvaksojo mėlynos uogų kekės; Tarp jų (medžio lapų) geltonavo vaisiai aukso*)“²⁴.

E. Valiulytė (1995: 10), detalizuodama vietos raišką, polemizuoja su J. Kiliumi (1977) ir mano, kad vietos linksnių ir prielinksnių konstrukcijų priešprieša

²³ „Orientacine reikšme vadinama reikšmė, nusakanti, kokioje vietoje orientyro atžvilgiu yra, buvo ar bus subjektas – orientyro viduje, išorėje, viršuje, šone ir pan.“ (Kilius 1977: 40).

²⁴ Panašios nuomonės laikosi ir E. Valiulytė (1995:120; dar plg. Šukys 1998: 277): „Kai kurių daiktavardžių daugiskaita, žyminti vienaarūšių daiktų sancaupą, taip pat gali būti pakaitomis vartojama su prielinksniu *tarp* ir vietininku.“

pagal „vietos bendrumo / pašalio“ reikšmes yra visuotinė. Todėl pastaroji, kaip ji teigia, esanti parankesnė už J. Kiliaus siūlytą „vidaus / išorės“ priešpriešą. Priešpriešos „vietos bendrumas / pašalys“ pagrindu (Valiulytė 1995: 8) vidaus vietininkas, kuriuo „dažniausiai reiškama ko nors *buvimo vieta* daikto (orientyro) *viduje*, jo ribose“ (t. p.: 11), yra opozicinis *tarp* konstrukcijai, žyminčiai buvimo vietą, apribotą iš dviejų ar kelių pusių. Toks vidaus reikšmės vietininkas gali būti sinonimiškas *tarp* + *kilm.*: *stovi tarp vartų / vartuose* (t. p.: 13, 118²⁵). Tokiame kontekste daiktavardis *vartai* savo reikšme atitinka sudurtinį žodį *tarpvartė*: „jų vietininkas gali atstoti minėtas formas, pvz.: [...] *Markauskas nuėjo, o ji liko viena tarpvartėje (/ vartuose / tarp vartų)*“ (Valiulytė 1995: 119, plg. 1998: 100t). Nors „konstrukcijų *tarp durų, vartų* ir vietininkų skirtumas sunkiau suvokiamas: vis tik prielinksnis *tarp* akcentuoja daiktavardžiu žymimo erdvės tarpo šonines ribas (t. y. rodo suskaidytą erdvę), o vietininkas nurodo tik vertikalią plokštumą, kaip apibrėžtą erdvę. Apskritai daugiskaitos vietininku nurodomi daiktai suvokiami kaip jų užimama vieta (ta prasme vientisa), o prielinksnio *tarp* konstrukcija žymima vieta perteikiama kaip suskaidyta (*šakose / tarp šakų čiulba paukščiai*)“ (Valiulytė 1995: 121; plg. 1998: 102–104)²⁶.

J. Šukys (1998: 283), nagrinėdamas lietuvių kalbos linksnių ir prielinksnių vartoseną, atkreipia dėmesį į tai, kad „kuo daiktavardis abstraktesnis, tuo jo vietininko vietos reikšmė mažiau ryški, kartais įgijusi kitų reikšmių atspalvių“, o „abstraktesnės reikšmės vietininkais dabar [...] vis dažniau nusakoma nebe tiek vieta, kiek veiksmo, reiškinių reikšimosi sritis (*Linkime jums sėkmės visuose dalykuose*), kokių objektų naudojimas, taikymas, buvimas kokioje nors srityje (*Kalbos normos diegimas praktikoje* (plg. *praktiškai*)). Tokie vietininkai dažnai turi ir būdo, būvio reikšmių atspalvių“. Abstrakčių daiktavardžių *tarpusavis, krūva, būrys* ar pan. vietininkais reiškiamas veiksmo atlikimo būdas (Šukys 1998: 300t; dar žr. skirsnį 2). Čia svarbu ir tai, kad „dalis tokių būdo reikšmės vietininkų turi ir vietos ar laiko reikšmės atspalvį (reikšmių sinkretizmas), pvz.: *Viešumoje* (plg. *Viešai*) *apie tai nekalbama*“ (Šukys 1998: 301); prielinksnio *tarp* konstrukcija, pavyzdžiui, sakinyje *Ir visoki žiedeliai taip tarp savęs pinas* reiškia objektą (Šukys 1998: 515), o polinksnio *tarpe* – objektą su būdo atspalviu, pvz.: *Atvykėliai patyliukais kalbėjosi savo tarpe* (t. p.: 518).

²⁵ Dar panašią E. Valiulytės nuomonę žr. Ulvydas, red., 1976: 72.

²⁶ Kiek vėliau E. Valiulytė (1998: 24t), išsamiai aprašydama dabartinės lietuvių kalbos sintaksinius sinonimus ir atsižvelgusi į laiko reikšmėms įvardyti vartojamus terminus, vietoj „vartoto ne labai aiškaus *vietos bendrumo* termino“, skiria aukščiausios pakopos semantinę opoziciją – „sutampanti / nesutampanti vieta“. Sutampančią vietą žymintys vietininkas ir *tarp* konstrukcija autorės skiriami kaip opoziciniai „vidus / skaidumas“ pagrindu (plg. skirtingai Valiulytė 1995: 8). Pagal slankumo reikšmes abi vietos raiškos žymi buvimo vietą.

Remdamiesi tuo, kas pasakyta, pagal vietos raiškos *tarp vartų / vartuose / tarpuvarėje* analogiją galėtume toliau kalbėti ir apie rūpimus reciprokinis žymeklius *tarp savęs / tarpusavyje / savitarpyje*²⁷. Tada vietos (erdvės) reikšmės pavyzdžiu sudarytus *tarp savęs / tarpusavyje / savitarpyje* apibendrintai laikytume aplinkybiniais modifikatoriais, kuriais pasakoma veiksmo reiškimosi sritis (apibrėžtoje) erdvėje (plg. 32–33 sakinius). Pagal raišką lokatyviniai *tarp savęs / tarpusavyje / savitarpyje* galėtų būti skiriami nuorieveiksmiais *abipusiai, abipusiškai, savitarpiškai* reiškiamų būdo modifikatorių, pavyzdžiui, 34–36 sakiniuose. Arba, atsižvelgdami į čia aktualų funkcinį aspektą ir remdamiesi tradicija (Ružė *in*: Ulvydas, red., 1976: 504; Šukys 1998: 300t), pagal reikšmės artumą tipiškam būdorieveiksmiui (*abipusiai, abipusiškai, savitarpiškai*) galėtume *tarpusavyje / savitarpyje* laikyti būdo modifikatoriumi. Tada sintaksiškai būdo modifikatoriai *tarpusavyje, savitarpyje, abipusiai, abipusiškai, savitarpiškai* santykinai galėtų būti skiriami nuo objektinių *vienas su kitu, tarp savęs*. Reliatyviai skirčiai pagrindo duoda daiktų, pasakomų subjektu, skaida. Kaip sakyta, ja gali būti grindžiamas ir reciprokinio žymeklio *tarpusavyje* vartojimas (žr. toliau).

- 32) *Tą patį ministras pakartojo ir 1938 m. pavasarį: patys žydai nesutaria dėl bendruomenių. „Tegu žydai susikalba savitarpy“ (plg. tarpusavy), tada bus galima tartis“.* DLKT
- 33) *Dėl ko savitarpyje (plg. tarpusavy) maištaujam, nuolat ginčijamės? Juk tai menkniekiai, menkiausi donkichotijados niekalai.* DLKT
- 34) *Susitariančiosios Šalys rekomenduoja įmonėms spręsti ginčus visų pirma [joms] draugiškai abipusiai susitariančiomis.* DLKT
- 35) *Toks analizės būdas suteikia galimybę ne tik atidžiau įsižiūrėti į šių poečių kūrybą, bet ir šį tą susisteminti, mėginti suvokti, kaip abipusiškai sąveikauja forma ir turinys, kaip formalia raiška skleidžiama mintis.* DLKT
- 36) *Taip pat į bandymus derinti piliečių grupių siekius vadovauti ir valdyti, daugelio žmonių troškimą gyventi laisvai ir savitarpiškai nevaržomai bendrauti.* DLKT

Kitaip sakant, atskaitos tašku čia pasirinkus semantinį aspektą matyti, kad vieni reciprokiniai žymekliai yra labiau semantiškai susiję (t. y. orientuoti) su subjektu, kiti – su pačiu tarpusavio veiksmo reikšmės predikatu. Atsižvelgiant į tai, darosi tikslinga kalbėti apie tam tikrą reciprokinių žymeklių gradaciją: *vienas su kitu > tarp savęs > tarpusavyje > savitarpyje > abipusiškai / savitarpiškai*,

²⁷ Plg. žodynuose teikiamą daiktavardžio *tarpas* reikšmę ‘kuo nors susijusių žmonių aplinka’: *Anie pradėjo savo tarpe pykties, barties Akm. Ir anuodu savo tarpe žais, vienas antrą myla, apsikabins vienas antrą (apie vaikus) Žlb. (LKŽe) Savo ~e sugyveno gerai (DŽe).*

kai reciprokinė anafora *vienas su kitu* tipiškai orientuota į patį kaip skaidų suvokiamą subjektą ir ja aktualizuojamas kiekvienas subjektu pasakomas atskiras tarpusavio situacijos dalyvis, prieveiksmiai *abipusiai / abipusiškai / savitarpiškai* orientuoti į predikatą ir jais aktualizuojamas pats tarpusavio veiksmo reikšmės predikatu pasakomo veiksmo abipusiškumas; kiti reciprokiniai žymekliai atsiduria tarp *vienas su kitu* ir *savitarpiškai*. Taigi aptariamai reciprokiniai žymekliai atliepia orientacijos, arba *subjekto > predikato* aktualizavimo ir specifیکavimo, hierarchinius skirtumus (dar plg. 37–38 sakinius). Taip pat, remdamiesi minėtais J. Kiliaus, E. Valiulytės vietos, laiko raiškos tyrimais, galime ankstesnę mintį patikslinti ir analogiškai kalbėti apie tai, kad tarpusavio situacijos mutuantų, pasakomų subjektu, skaidos požūriu reikšmingas yra *atskiras : vientisas*, arba *individualus (individus) : kolektyvinis (grupė)*, požymis (parametras), koreliuojantis su reciprokinių žymeklių *vienas su kitu > tarp savęs > tarpusavyje* vartojimu: atskirų mutuantų tarpusavio santykis aktualizuojamas reciprokine anafora *vienas su kitu* (žr. 39 sakinį), mutuantų tarpusavio santykis uždariau arba uždarai suvokiamoje grupėje kaip (labiau) vientisoje visumoje – reciprokiniu žymekliu *tarp savęs* arba *tarpusavyje* (žr. atitinkamai 40–41 ir 42 sakinius). Kaip minėta, pagal skaidą reciprokinis žymeklis *tarp savęs* gali priartėti prie atskirų mutuantų tarpusavio santykio specifیکatoriaus – reciprokinės anaforos *vienas su kitu* (žr. 43 sakinį, dar plg. 24 sakinį), arba prie jo gali priartėti reciprokinis žymeklis *tarpusavyje* (žr. 44 sakinį), dar plg. 28–29 sakinius).

- 37) Už tai Vokietija perleido rusams didesnę Lietuvos teritorijos dalį. Tada Vokietija ir Sovietų Sąjunga buvo sąjungininkės: **abi** puolė Lenkiją, **abipusiškai sutardamos** (plg. *abipusiškai viena su kita / tarp savęs sutardamos*) kilnojo įtakos liniją ir bendrai karpė Rytų Europos žemėlapi taip, kaip joms patiko. DLKT
- 38) Sąmonės šviesa susidaro iš daugybės „informacijų“, suplaukiančių iš visų mūsų psichės sričių, ir pasireiškia visa eile „aš žinau“, kurie **vienas kitą savitarpy papildo** (plg. **tarp savęs savitarpy papildo*) ir padaro vadinamą „sąmonės šviesą“ kaskart šviesesnę arba priešingai. DLKT
- 39) Pasak pirmininko, įtikinėjimų ir demagogijos nebuvo, „bet tai nereiškia, kad **mes atskirai vienas su kitu** (?tarp savęs; ?tarpusavyje) negalėjome **tartis ir kalbėtis**“. DLKT
- 40) Jei sakėm, kad elitas privalo formuoti visuomenės darną, vadinasi, jam [**elitui**] svarbu **komunikuoti ir tarp savęs** (plg. *tarpusavyje; ?vieniems su kitais*), ir su visuomene. DLKT
- 41) Pirmoji grupė atstovauja lenkų ir rusų mažumų interesams, antroji — Lietuvos Vyriausybei. Kiekviena **grupė**, prieš tai **padiskutavusi tarp savęs** (plg.

tarpusavyje) šia tema, pateikia savo nuostatą minėtais klausimais ir po to bando spręsti dvikalbystės problemą. DLKT

- 42) **Grupė tarpusavyje** (plg. tarp savęs; ?vieni su kitais) **susitaria** svarstyti kokią nors sunkią situaciją rūškanais veidais, uždaromis kūno pozomis, niurzgėdami, pertraukinėdami vieni kitus. DLKT
- 43) Humboltas visaip rodė Gausui nutilti. Iš salono susidomėję pradėjo eiti žmonės. Plikagalvis **vyras ir ponias** juodais drabužiais **kuždėjosi tarp savęs** (plg. vienas su kitu), o mergaitė naktiniais marškiniais žvelgė jiems pro pečius. DLKT
- 44) Valdas priklausė, kaip man tuomet atrodė, labiausiai pasipūtusiai buvusių Kauno „Aušros“ gimnazijos mokinių grupei. Vadinamieji **aušrokai bendravo tik tarp savęs** (plg. tarpusavyje). Kai pirmą kartą pamačiau Valdą, pagalvoju: „Neblogai jaunuolis atrodo, bet – kaunietis ir dar aušrokas“. DLKT

Taigi apibendrinkime reciprokinis žymeklius pagal jų orientaciją į subjektą resp. predikatą (žr. 1) bei subjektu pasakomų mutuantų skaidą (žr. 2) hierarchiškai taip:

- 1) *Subjektu reiškiamų mutuantų aktualizavimas > Predikato tarpusavio veiksmo reikšmės aktualizavimas*

—————→
VIENAS SU KITU > TARP SAVĖS > TARPUSAVYJE > SAVITARPYJE > ABIPUSIAI /
ABIPUSIŠKAI / SAVITARPIŠKAI

- 2) —————→
Individualus (atskiras) > kolektyvinis (vientisas)

Paaiškėjus, kad pačių tarpusavio situacijos dalyvių suvokimas koreliuoja su reciprokinių žymeklių *vienas su kitu*, *tarp savęs*, *tarpusavyje* pasirinkimu, aktualus paminėti tampa tipologų skirtas dalyvių konfigūracijos parametras. Pavyzdžiui, ankstesniuose (6–8) sakiniuose buvo matyti, kad tais atvejais, kai tipiškais monadinėmis konstrukcijomis pasakomos dvi simetriškos, vienalaiškės, draugės propozicijos, o tarpusavio situacijoje dalyvaujantiems dviem mutuantams būdinga stipri poros konfigūracija, reciprokiniai žymekliai paprastai neįvartojami: kai jie vartojami, reciprokinė anafora *vienas su kitu* yra specifikuojamas atskirai aktualizuojamų mutuantų tarpusavio santykis, reciprokiniais žymekliais *tarp savęs*, *tarpusavyje* – mutuantų tarpusavio santykis (labiau) uždaroje grupėje, kuri suvokiama kaip sąlygiškai skaidi (*tarp savęs*) arba vientisa (*tarpusavyje*) (plg. atitinkamai 21–22, 24–25, 29–30 sakinius). Aptariamieji reciprokiniai žymekliai taip pat vartojami ir tada, kai tarp mutuantų yra grandinės (žr. 45–46 sakinius), samplūdžio (žr. 47–49 sakinius) ar stipri konfigūracija (žr. 50–51 sakinius). Remdamiesi tokių sakinių kaip 52–55 kontekstu, taip pat

galėtume sakyti, kad tarp subjektu pasakomų mutuantų yra stipri konfigūracija, arba konkrečiau kalbėti, tarkim, apie *abipusiškumo* ar *sutelkties* konfigūracijas atitinkamai 52 ar 53–55 sakiniuose, kur reciprokinis žymeklis pasirenkamas vartoti pagal tai, ar tarpusavio situacijos mutuantai gali būti suvokiami atskirai ar vientisai. Abipusiškumo konfigūracija riboja reciprokinio žymeklio *tarpusavyje* vartojimą. Čia svarbu laiko parametras: laiko atžvilgiu 52 sakiniu pasakoma tarpusavio situacija tarp trijų mutuantų interpretuotina kaip sekos: tekstas B kalbasi su (ankstesniu) tekstu A, po to – su (vėlesniu) tekstu C; C kalbasi su (ankstesniu) B, po to – su D tekstu ir pan.; panašiai kaip monadine konstrukcija *Žiūrėk, jiedu, Jonukas ir Onutė, sveikinasi vienas su kitu* pasakomoje tarpusavio situacijoje, kai tipišku (nežymėtu) atveju vienas iš mutuantų būna pirmesnis, t. y. X sveikinasi su Y, po to Y sveikinasi su X, skirtingai nei, pavyzdžiui, generinės vartosenos ar sakinyje su perfektyviniu predikatu, plg., *Džiugu – žmonės sveikinasi (pasisveikino) vieni su kitais / tarpusavyje*, kur reciprokinis žymekliu aktualizuojamas ne tiek laikas (seka), kiek atskirai suvokiami neapibrėžto skaičiaus mutuantai arba sveikinimosi veiksmas vientisai suvokiamoje mutuantų grupėje²⁸. Tai, kad sekos parametras turi įtakos reciprokinų žymeklių vartojimui, matyti ir iš 56–57 sakinių, kur tarp mutuantų yra žiedo (žr. 56 sakinį) arba radialinė (žr. 57 sakinį) konfigūracija.

- 45) *Jis sėdėdavo kampe prie pietų stalo, o senelė lyg didžiausia burtininkė, paaiškino, kaip raidės jungiamos* (plg. *jungiasi*) **viena su kita** (plg. *?tarpusavyje*), *leisdavo dūmą „Bafra“ cigaretės, kurios niekada neištraukdavo iš burnos kamučio*. DLKT
- 46) *Lentos bei parketlentės gaminamos su specialiomis guminėmis tarpinėmis, kurios leidžia medžiui „vaikščioti“*. Šios **lentos** montuojant **tarpusavyje sujungiamos** specialiomis metalinėmis kabėmis iš apačios. Tai suteikia grindims papildomo tamprumo, tarp lentų neatsiranda plyšių. DLKT²⁹

²⁸ Dar plg. DLKT sakinius: *Paklaustas, ar jų šalies nepuls afganistaniečiai, keršydami už tai, kad Pakistanas atvėrė oro erdvę amerikiečiams, Asimas atsako: „Mums kovoti tarpusavyje draudžia religija“; Nariai privalo vienas kitą šnipinėti ir pranešinėti vyresniesiems netinkamą veiklą ar nugirstas nedermas pastabas. Naujokams draudžiama kalbėti vienas su kitu* be vyresniojo priežiūros. Liepiama vengti kontaktų su buvusiais nariais ar kulto kritikais bei kultui nepalankiais šeimos nariais.

²⁹ Dar plg. DLKT sakinius: *Vedantos, daoistų, stoikų, sufijų ir panteistų žingsniais laipsniškai artėta į objektyvią absoliuto sampratą. Žingsniai panašūs vienas į kitą (*tarp savęs), nes žengė tas pats per tą patį, tačiau ir skirtingi, nes vedė į priekį – į žmogaus sąmonės brandą. Dabar stovime Šibujos rajone priešais vieno iš meilės viešbučių duris. Į vidų dar neįėjome, bet, atrodo, būtinai tai padarysime. Tarsi suklijuoti vienas su kitu, meilės viešbučiai driekiasi išilgai kalvos*.

- 47) *Žalia, geltona, oranžinė. Būtent iš jų komponuojami spalviniai deriniai. Nors mažiausiu elementu (gėlyte, taškeliu ar kvadratėliu) šios spalvos siesis viena su kita.* DLKT
- 48) – *Nu!.. – pakėlė savo stiklinę Kolia. – Už draugystę!.. Kad nesibartume ir – kas svarbiausia! – niekada tarp savęs nesusimuštume! Net girčiausi būdami! Jie vienu ypu išgėrė iki dugno, išgėrė ir Gaučys. Ir jo beveik visai nenupurtė.* DLKT
- 49) *Paskui persirengėliai, kaip jiems ir privalu, ėmė kelti baisų triukšmą, žvangino grandinėmis ir skambino karvių varpeliais, tarpusavyje daužėsi ginklais ir įnagiais ir gremėzdiškai, tačiau bauginamai šokinėdami apsupo šokių aikštelę, kurioje žmonės, vis dar kaip sustingusi masė, stovėjo.* DLKT
- 50) *Negyvai išdaužytose žodžiais ausyse net ir gilią naktį netyla aliarmo signalas. Tarytum mašinos kalbėtusi viena su kita. Vis susišaukia ir susišaukia. Ir bemiegės nakties mintys seka aliarmo ritmą.* DLKT
- 51) *Anot jos, svarbu žinoti savo spalvų gamą. Agnė sakė, kad Benettono drabužių privalumas tas, kad jie visi tarpusavyje dera. A. Zuokienė neslėpė, kad atrinkti drabužius parduotuvei labai sunku. Siūloma beprotiškai daug modelių, labai plati spalvų gama.* DLKT
- 52) *Almanachui būdingas vientisumas, jį reikia skaityti puslapis po puslapio, nes tekstai tarsi kalbasi tarp savęs (plg. vienas su kitu; ?tarpusavyje), lyg dialogas su prieš ir po einančio autoriaus eilėraščiais.* DLKT
- 53) *Sudėtinės dalys susimaišo viena su kita ir suardo visumos vaizdinį tam, kuris nori atsiskirti.* DLKT
- 54) *Įsimintiniausias projektas – „Nordea bank Lietuva“ ir „Kredit bank“ susijungimas, nes jungėsi ne tik produktai: viena su kita susiliejo ir darbuotojų komandos. Suvaldyti tokius pokyčius nėra lengva, bet labai įdomu.* DLKT
- 55) *Iš duomenų matyti, kad visais atvejais dėl grybų poveikio padidėja pelių limfmazgiai, organai pasidengia apnašu, kuriame susidaro grybo židiniai, organai tarpusavyje suauga, todėl negali normaliai funkcionuoti, mažėja jų svoris, atskiri individai žūva.* DLKT
- 56) *Susėdę aplink stalą vaikai dalijasi vienas su kitu (plg. ?tarpusavyje; bet: pasidalijo tarpusavyje) obuoliu.*
- 57) *Ignas nutarė šį klausimą pagvildenti ne tuoj pat, o vėliau, kai Miežpūtis apsipras su svečiais, kai labiau susipažins vienas su kitu (plg. ?tarpusavyje).* DLKT

Atrodytų, kad sekos parametru galėtume grįsti ir reciprokinės anaforos *vienas su kitu* vartojimą 58 sakinyje: vaikštinėdami ir pakeliui vieni kitus sutikdami vietiniai gali sveikintis tik vienas su kitu ar vieni su kitais (sutiktais vietiniais), bet ne tarpusavyje. Kita vertus, 59 sakinio pagrindu dera pripažinti, kad

58 sakinyje pasakomos tarpusavio situacijos laikas galėtų būti suvokiamas ir kaip vienalaikis: vaikštinėdami ir pakeliui vieni kitus sutikę vietiniai gali sveikintis vienas su kitu, vieni su kitais ar tarpusavyje, t. y. čia parametras nėra pritaikomas ir mažiau svarbus reciprokinio žymeklio pasirinkimui. Iš 58–59 sakinių kontekstų galėtume manyti, kad reciprokinės anaforos vartojimą lemia tarpusavio situacijos dinamiškumas, t. y. situacijos kaip dinamiškos suvokimas riboja reciprokinio žymeklio, kuriuo aktualizuojamas tarpusavio santykis uždaroje mutuantų grupėje, vartojimą (plg.: ?*Liūdni papuvę lapai, pūstelėjus vėjui, skrisdami sveikinas tarp savęs / tarpusavyje*; ?*Jie bėgdami sveikinas tarp savęs / tarpusavyje*; bet: *Liūdni nukritę lapai sveikinas (pasisveikino) vienas su kitu / tarp savęs / tarpusavyje*; *Jie atbėgę sveikinas vieni su kitais / tarp savęs / tarpusavyje*). Tai paneigia 60–62 ir 63–65 sakiniai, kur su dinamiškais predikatais vartojami ir reciprokiniai žymekliai *tarp savęs, tarpusavyje*, ir anafora *vienas su kitu*. Vadinasi, 58–59 sakiniuose reciprokinio žymeklio vartojimui didesnę įtaką turi kiti kriterijai: vienas jų – (tebe)vykstančio tarpusavio veiksmo aktualizavimas. Tai, kad reciprokinio žymeklio vartojimui (pasirinkimui) taip pat įtakos turi, kaip kalbėtojas žiūri ir suvokia veiksmožodžiu pasakomą veiksmą, jo procesualumą, matyti iš ankstesnių 45–46, 56 sakinių. 45, 52, 56 sakiniuose aktualizuojama tam tikra seka (tebe)vykstančio veiksmo (procesu) perspektyva (dar plg. 58 sakinį). Jame dalyvaujančių mutuantų tarpusavio santykis specifikuojamas reciprokine anafora *vienas su kitu* arba reciprokinio *tarp savęs*. Kitaip sakant, veiksmo reikšmių pagrindu reciprokinių žymeklių vartojimas susijęs su tuo, kaip kalbėtojas vertina (mato) ar gali (į)vertinti (matyti) predikatu pasakomame veiksmo dalyvaujančius mutuantus (atskirai kaip individus ar kolektyviai kaip vientisą visumą), t. y. ar kalbėtojas iš savo perspektyvos, arba žiūros kampo, gali (pa)matyti visus mutuantus kaip uždara grupę – jų vientisą visumą – vienį. Tai darosi keblu, kai veiksmas tebevyksta tam tikra seka, o mutuantų skaičius yra neapibrėžtas. Matyt, todėl kontinuatyvo reikšmės *jungiasi* 66 sakinyje riboja reciprokinio žymeklio *tarp savęs* vartojimą, skirtingai nei 67–68 sakiniuose, kur subjektu pasakomas minimalus mutuantų skaičius ar predikatas yra perfektyvinės reikšmės, arba, pavyzdžiui, sakiniuose su habitualio, iteratyvo predikatais. Tai, kad kontinuatyvo reikšmė turi įtakos reciprokinio žymeklio galimam vartojimui, matyti lyginant ir E. Geniušienės minėtą **Paukščiai buriasi tarpusavyje su Paukščiai susibūrė tarpusavyje (į pulkus)*.

- 58) *Turgelis – pardavinėja drabužius, sąsiuvinius ir kitus mokyklinius reikmenis – rytoj Rugsėjo pirmoji. Šventadieniškai apsirėdę vietiniai vaikštineja, sveikinas vieni su kitais* (plg. ?*tarpusavyje*) ir vis smalsiai nužvelgia mūsų trijulę.
DLKT

- 59) *Netoliese kažkas šiurena. Matyt, tie patys liūdni papuvę **lapai**, pūstelėjus vėjui, **sveikinasi vienas su kitu** (plg. ?tarpusavyje) arba nuskrieja purvinu šaligatviu. DLKT*
- 60) *Varžovai net neabejoja, kad iškovos pergales. **Jie** atvirai tyčiojasi iš mūsų nacionalinės rinktinės, į jos vartus muša vis daugiau įvarčių ir tarsi **tarp savęs** (plg. tarpusavyje; vs. vieni su kitais) **lenktyniauja**, kas jų pelnys daugiau. DLKT*
- 61) *Jos dukros, viena aštuoniolikmetė, kita maždaug dvidešimt dvejų, šaudydavo į mus akimis. **Merginos**, atrodo, net **varžėsi tarp savęs** (plg. tarpusavyje), katra mums serviuos stalą ar atneš puodelį arbatos. DLKT*
- 62) *Sudegintas Varno gyvenamasis namas. Keli žmonės areštuoti. Kalėdų pirmosios dienos vakare įgėrę **strebiteľiai susišaudė tarpusavy**. Deveikis nušovė Macelį, jo brolienę Macelieneį. Žuvusieji buvo kilę nuo Pagirių. DLKT*
- 63) *Dvynių mitai dažnai pasakoja apie du **brolius**, kurie nuo pat gimimo yra varžovai ir **kovoja vienas su kitu** arba nėra antagonistai, bet savo asmenimis įkūnija priešybes. Kai kuriose mitologijose dvyniai broliai veikia kaip ambivalentiška būtybė. DLKT*
- 64) *Belgai lyg kokie amerikoniai mėgstą dideles, griozdiškas mašinas. Blogiausia, kai trijų eilių autostradoje **treileriai** sumano **vienas su kitu lenktyniauti**. DLKT*
- 65) *Eidami apkabinkite vaiką ir jo nugarytę priglauskite prie savęs. Šešerių metų vaikai jau gali apsieiti vieni. **Jie** aktyviai **žaidžia vienas su kitu**, todėl kartais atrodo, kad tėvų švelnumas nebereikia. Tačiau tai netiesa. DLKT*
- 66) *Žiūrėk, pagaliau grandinės elementai A, B, C ir +n **jungiasi vienas su kitu** (?tarp savęs).*
- 67) *Žiūrėk, **jiedu**, Jonukas ir Onutė, **tebesikalba vienas su kitu** (tarp savęs, tarpusavyje) iki šiol.*
- 68) *Pagaliau visi **elementai** (A, B, C ir D) **susijungė vienas su kitu** (tarp savęs, tarpusavyje).*

69–71 sakiniuose vartojami teliniai reciprokiniai veiksmažodžiai implikuoja veiksmo rezultatą, kuris 72–74 sakiniuose yra pasakytas. Pastaruoju atveju reciprokinis žymeklis paprastai nevartojamas, o sakiniuose kaip 69–71 pasirinkamas pagal skaidą. Kitaip sakant, 69–74 sakiniuose matyti aktualizavimo skirtumai: svarbu arba subjektu pasakomų mutuantų suvokimas, arba pats tarpusavio veiksmo rezultatas.

- 69) *Sudėtinės **daly** **susimaišo viena su kita** ir suardo visumos vaizdinį tam, kuris nori atsiskirti. DLKT*

- 70) Įsimintiniausias projektas – „Nordea bank Lietuva“ ir „Kredit bank“ susijungimas, nes jungėsi ne tik produktai: **viena su kita susiliejo** ir darbuotojų **komandos**. Suvaldyti tokius pokyčius nėra lengva, bet labai įdomu. DLKT
- 71) Iš duomenų matyti, kad visais atvejais dėl grybų poveikio padidėja pelių limfmazgiai, organai pasidengia apnašu, kuriame susidaro grybo židiniai, **organai tarpusavyje suauga**, todėl negali normaliai funkcionuoti, mažėja jų svoris, atskiri individai žūva. DLKT
- 72) Ties parduotuve **susiliejo** visos keturios Vorūnės **gatvės į vieną smaigalį**. DLKT
- 73) Ar dažnai **susibėgate į krūvą**. DLKT
- 74) **Sportas ir kultūra suplakti į vieną vietą**, nors šios sritys viena su kita – kaip dangus ir žemė. DLKT

Remiantis 75 sakinio minimaliu kontekstu ir šį sakinį lyginant su 6–8 sakiniais matyti semantinių skirtumų. 75 sakiniu pasakomos kartotinės (nevienkartinės) tarpusavio situacijos³⁰ dalyviai keičiasi: čia tipiškai vienkartinė poravimosi situacija su dviem mutuantais (plg. 6–8 sakiniuose ‘poruotis vienam su kitu’ = A poruojasi su B, C poruojasi su D ir pan.) aktualizuojama kaip iteratyvinė, t. y. besikartojanti kas pusę metų, tarp besikeičiančių *n* dalyvių („visi poravosi vieni su kitais“ = A poravosi su B, C poravosi su D, po pusmečio A poravosi su F, B poravosi su G ar pan.) (plg. 76 sakinį). Žodžiu, kai monadine konstrukcija reiškiamas netipiškas (šiuo atveju – kartotinė) tarpusavio situacija, reciprokinis žymeklis gali tapti būtinas.

- 75) *Jinai vyrą gerbia ir myli. Taigi. – Giedre... – Aš manau, kad irgi, vis dėl to, nuo senų senovės nu gi nelakstė **visi** laukais ir, ir kas pusę metų **poravosi vieni su kitais** ir tokio sąmyšio kaip ir ne... Vis dėl to kiekvienas surasdavo žmogų, kuris daugiau ar mažiau tau tinka, bent jau tu taip įsivaizduoji.* DLKT³¹
- 76) *Grįžę po darbų namo [mes] **apsikabiname vieni su kitais**.* DLKT

Galiausiai svarbu ir tai, kad jei sakinyje (galima vartoti) vartojami du reciprokiniai žymekliai, vienas jų (kairiau hierarchijoje esantis) yra (labiau) orientuotas į subjektą, kitas (hierarchijoje dešiniau) – į patį predikatą (plg.:

³⁰ Plačiau apie situacijos daugumo, arba kartotinumą, sąvoką žr. Plungian 2010: 205tt.

³¹ Dar plg.: *Aš buvau ten, – sakė Lizanas, – kur žmonės, vyrai ir moterys, seni ir jauni, Joninių naktį išsirengia nuogi ir šoka aplink ugnį, o paskui **mylisi vieni su kitais** ir **bučiuojasi**, ir girdėti džiugios aimanos ir juokas, ir nėra tarp jų nesantaikos ir pavydo.* DLKT

*Meksikiečių pora kuždasi tarp savęs savitarpy / abipusiai; (= 30) Gapalapataka ir teisėjas pasišnabždėjo vienas su kitu tarpusavy; dar žr. 37–38 sakinius). Reciprokinio žymeklio tarpusavyje orientaciją į patį predikatą riboja subjektu einantis apibendrinamasis įvardis *viskas* (plg., *Viskas, kas atrodo padrika, yra tarpusavyje (*vienas su kitu) susiję*) ar kuopinės (sankaupos) reikšmės vienaskaitos vardininkas (plg. (= 29) *Meksikiečių pora kuždasi tarpusavyje; dar žr. 42 sakinį*). Tokiais atvejais žymekliu tarpusavyje aktualizuojami ir specifikuojami subjektu pasakomi mutuantai kaip uždara grupė; funkciškai toks tarpusavyje skiriasi nuo tarp savęs (žr. 41 sakinį). Visgi reikia pripažinti, kad žymeklio tarpusavyje orientacija, ypač tais atvejais, kai jis sakinyje vartojamas vienas ir subjektu pasakomi lengvai į atskirus daiktiškus narius skaidomi mutuantai, (gali būti) yra abipusė: jį galima interpretuoti ir kaip semantiškai susijusių su subjektu pasakomais mutuantais, ir kaip turintį semantinę ryšį su pačiu predikatu (plg., pavyzdžiui, 30, 46, 51, 71 sakinius). Žodžiu, anksčiau hierarchijoje skirtas reciprokinis tarpusavyje yra lyg reliatyvus perėjimas iš reciprokinių žymeklių orientacijos į subjektą į jų orientaciją į predikatą.*

5. APIBENDRINIMAS

Monadinėse reciprokinėse konstrukcijose gali būti vartojami modifikatoriai – reciprokiniai žymekliai *vienas su kitu, tarp savęs, tarpusavyje, savitarpyje, apibusiai, abipusiškai, savitarpiškai* yra. Vieni reciprokiniai žymekliai yra (labiau) orientuoti į subjektą (*vienas su kitu*), kiti – į patį tarpusavio veiksmo reikšmės predikatą (*abipusiai / savitarpiškai*). DLKT duomenys rodo, kad su pačiu reciprokiniu veiksmožodžiu susiję žymekliai vartojami pavieniais atvejais, t. y. pats tarpusavio veiksmo reiškimosi būdas aktualizuojamas retai. Dažniausiai vartojami semantiškai su subjektu pasakomais mutuantais susiję reciprokiniai žymekliai: jais aktualizuojami atskirai arba vientisai suvokiami subjektu pasakomi mutuantai.

Tarpusavio situacijos mutuantų, pasakomų subjektu, skaidos požiūriu reikšmingas yra *atskiras* : *vientisas*, arba *individualus* : *kolektyvinis*, parametras, koreliuojantis su reciprokinių žymeklių *vienas su kitu* > *tarp savęs* > *tarpusavyje* vartojimu. Reciprokine anafora *vienas su kitu* aktualizuojamas kiekvienas atskiras mutuantas kaip visumos, pasakytos subjektu, narys; mutuantų tarpusavio santykis uždariau arba uždarai suvokiamoje grupėje kaip (daugiau ar mažiau) neskaidomoje, t. y. vientisoje, visumoje – reciprokiniu žymekliu *tarp savęs* arba *tarpusavyje* atitinkamai. Tarpusavio santykio dalyvių aktualizavimas atliepia perspektyvos, žiūros kampo, skirtumus: sakiniuose su reciprokine anafora *vienas su kitu* kiekvienas tarpusavio situacijos dalyvis tarsi matomas individualiai,

sakiniuose su *tarpusavyje* individualus tarpusavio situacijoje dalyvaujantis mutuantas tarsi nustumiamas į foną (an. *background*), t. y. darosi neaktualus, ir žiūrima į mutuantų visumą vientisai – kaip vienį.

Kontekste reciprokinis žymeklis *tarp savęs* gali priartėti prie atskirų mutuantų tarpusavio santykio specifikatoriaus – reciprokinės anaforos *vienas su kitu* arba prie jo gali priartėti reciprokinis žymeklis *tarpusavyje*.

Pagal orientaciją, arba subjekto *resp.* predikato aktualizavimą ir specifikavimą, bei subjektu pasakomų mutuantų skaidą reciprokiniai žymekliai išsidėsto hierarchiškai: *vienas su kitu* > *tarp savęs* > *tarpusavyje* > *savitarpyje* > *abipusiai* / *abipusiškai* / *savitarpiškai*. Reciprokinis *tarpusavyje* yra lyg reliatyvus perėjimas iš orientacijos į subjektą į orientaciją į predikatą. Be šių parametrų, reciprokinų žymeklių galimam vartojimui įtakos turi ir predikato veiksmo reikšmių skirtumai, dalyvių konfigūracijos, sekos parametras, netipiškų tarpusavio situacijų aktualizavimas. Tokiais atvejais (gali būti) ribojamas reciprokinio *tarpusavyje* vartojimas.

ŠALTINIAI

DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*, sud. Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centras. Prieiga per internetą <http://donelaitis.vdu.lt>.

DŽe – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* 26, vyr. red. Stasys Keinys, 7-as patais. ir papild. leid. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012, 969 p.; elektroninis variantas, 2015. Prieiga per internetą: lkiis.lki.lt.

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* I–XX, 1941–2002, elektroninis variantas; red. kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005; atnaujinta versija, 2008. Prieiga per internetą: www.lki.lt.

LITERATŪRA

Ambrazas Vytautas, red., 2006: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, 4 patais. leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Evans Nicholas, Levinson Stephen C., Gaby Alice, Majid Asifa 2011: Introduction: Reciprocals and semantic typology. – *Reciprocals and Semantic Typology*, ed. by Evans Nicholas, Gaby Alice, Levinson Stephen, Majid Asifa. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia, 1–28.

Geniušienė Emma 2007: Reciprocal and reflexive constructions in Lithuanian (with references to Latvian). – *Reciprocal Construction 2*, ed. by Nedjalkov Vladimir P. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia, 633–672.

Haspelmath Martin 2007: Further remarks on reciprocal constructions. – *Reciprocal Construction 4*, ed. by Nedjalkov Vladimir P. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia, 2087–2116.

Holvoet Axel 2009. *Bendrosios sintaksės pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universitetas.

Holvoet Axel, Judžentis Artūras 2005: Sintaksinės priklausomybės tipai: papildymai ir patikslinimai. – *Gramatinių funkcijų tyrimai* [= *Lietuvių kalbos gramatikos darbai 3*], red. Axel Holvoet, Rolandas Mikulskas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 11–38.

Holvoet Axel, Judžentis Artūras 2003. Sintaksinių ryšių tipai. – *Sintaksinių ryšių tyrimai* [= *Lietuvių kalbos gramatikos darbai 1*], red. Axel Holvoet, Artūras Judžentis. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 11–35.

Hurst Peter 2010: The syntax of lexical reciprocal constructions. – *Proceedings of the LFG10 Conference*, ed. by Butt Miriam, King Tracy Holloway, 290–310. Prieiga per internetą: <http://web.stanford.edu/group/cslipublications/cslipublications/LFG/15/papers/lfg10hurst.pdf>

Kilius Jonas 1977: Orientacinių reikšmių struktūra lietuvių kalboje. – *Kalbotyra* 28(1), 40 – 49.

Knjazev Jurij P. 2007: Reciprocal constructions in Russian. – *Reciprocal Construction 2*, ed. by Nedjalkov Vladimir P. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia, 673–707.

Majid Asifa, Evans Nicholas, Gaby Alice, Levinson Stephen C. 2011: The semantics of reciprocal constructions across languages. An extensional approach. – *Reciprocals and Semantic Typology*, ed. by Evans Nicholas, Gaby Alice, Levinson Stephen, Majid Asifa. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia, 29–59.

Nedjalkov Vladimir P. 2007: Overview of the research. Definitions of terms, framework, and related issues. – *Reciprocal Construction 1*, ed. by Nedjalkov Vladimir P. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia, 3–114.

Nedjalkov Vladimir P., Geniušienė Emma 2007: Questionnaire on reciprocals. – *Reciprocal Construction 1*, ed. by Nedjalkov Vladimir P. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia, 379–434.

- Plungian Vladimir 2010: *Gramatinių kategorijų tipologija* 1. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Rosinas Albertas 1996: *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai. Funkcijos ir semantika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Slišienė Nijolė 1994: *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas* 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Slišienė Nijolė 1998: *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas* 2(1). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Slišienė Nijolė 2004: *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas* 2(2). Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Šukys Jonas 1998: *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos*. Kaunas: Šviesa.
- Tekorienė Dalija 1985: Lietuvių kalbos būdvardžių būtinojo semantinio valentinumo raiška. – *Kalbotyra* 36(1), 72–83.
- Ulvydas Kazys, red., 1965: *Lietuvių kalbos gramatika* 1. *Fonetika ir morfologija*. Vilnius: Mintis.
- Ulvydas Kazys, red., 1971: *Lietuvių kalbos gramatika* 2. *Morfologija*. Vilnius: Mintis.
- Ulvydas Kazys, red., 1976: *Lietuvių kalbos gramatika* 3. *Sintaksė*. Vilnius: Mokslas.
- Valiulytė Elena 1995: *Vietą nusakome įvairiai*. Vilnius: Mokslo enciklopedijų leidykla.
- Valiulytė Elena 1998: *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksiniai sinonimai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Functional Aspect of Reciprocal Markers in Monadic Constructions

SUMMARY

Reciprocal markers used in monadic constructions with the meaning of mutual action or reciprocal verbs are analysed in the article, based on the Corpus of the Contemporary Lithuanian Language (CCLL). The object of the article is to discuss, focusing on the functional aspect, what is actualised and specified by one or another reciprocal marker. The study shows that a hierarchy of reciprocal markers can be distinguished according to possible segmentation of mutnants that are expressed as subject and orientation to subject resp. predicate, i.e., the actualisation and specification of the subject and predicate: *one with the other* > *among themselves* > *between themselves* > *reciprocity* > *mutual* / *mutually* / *reciprocally* (Lith. *vienas su kitu* > *tarp savęs* > *tarpusavyje* > *savitarpyje* > *abipusiai* / *abipusiškai* / *savitarpiškai*).

Reciprocal markers *one with the other*, *among themselves*, *between themselves*, *reciprocity*, *mutual*, *mutually*, *reciprocally* that express interrelation and actualise and specify it are modifiers. Some reciprocal markers are (more) subject-oriented (*one with the other*), others are more oriented to the predicate of the meaning of the mutual action itself (*mutually* / *reciprocally*). CCLL data indicates that markers related to the reciprocal verb itself are used sporadically, i.e., the manner of expressing mutual action itself is rarely actualised. Reciprocal markers semantically linked with mutnants expressed as subject are used the most frequently: they actualise together or separately understood mutnants expressed as subject.

As to the segmentation of mutnants of mutual situation that are expressed as subject, significant is *separate* : *seamless*, or *individual* : *collective* (Lith. *individualus* : *kolektyvinis*) parameter that correlates with the usage of reciprocal markers *one with the other* > *among themselves* > *between themselves*. Reciprocal anaphora *one with the other* actualises every separate mutnant as a member of the whole expressed as subject; mutual relation of mutnants in a group that is regarded as more closed off or closed as (more or less) indivisible, i.e., seamless, whole is actualised by reciprocal marker *among themselves* or *between themselves* respectively.

The actualisation of the participants of the mutual relation corresponds to the differences of perspective, point of view: in the sentences with a reciprocal anaphora *one with the other*, each participant of a mutual situation seems to be visible individually, in the sentences with *between themselves*, an individual mutnant participating in a mutual situation seems to be shifted to the background, i.e., becomes irrelevant and all mutnants are considered together, i.e., as a whole.

In the context reciprocal marker *among themselves* can get closer to a specifier of mutual relation of separate mutnants, i.e., reciprocal anaphora *one with the other*, or reciprocal marker *between themselves* can get closer to it.

According to orientation or subject resp. predicate actualisation and specification and segmentation the mutnants that are expressed as subject, reciprocal markers range hierarchically: *one with the other* > *among themselves* > *between themselves* > *reciprocity* > *mutual / mutually / reciprocally*. Reciprocal *between themselves* is like a relative transition from being subject-oriented to being predicate-oriented. Additionally, possible usage of reciprocal markers is also influenced by the differences of the meaning of predicate aspect, participle configurations, sequence parameter and actualisation of atypical mutual situations. In these cases, the usage of reciprocal *between themselves* is (possibly) limited.

Įteikta 2017 m. gegužės 18 d.

LORETA VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

loreta.semeniene@lki.lt